

KÜRESELLEŞMENİN FORDİST- KİTLESEL ÜRETİM TARZINA ETKİSİ

Umut YERTÜM*

Geliş Tarihi:03 Mayıs 2017

Kabul Tarihi: 29 Mayıs 2017

ÖZET

Bilişim ve haberleşme teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler toplumların sosyal ve ekonomik yapılarını da aynı oranda etkilemiştir. Kitlesel üretim 70'li yıllara kadar hâkim üretim biçimini oluşturmaktayken, teknolojiye meydana gelen hızlı gelişmeler; bireylerin talep ettiği malların hızla değişmesine neden olmuştur. Fordist üretim biçimi yapısı gereği tek tip ürünün seri ve kitlesel olarak üretilmesini sağlamaktayken, tüketicilerin hızlı talep değişikliklerine cevap verebilecek bir yapıya sahip değildir. Tüketici tercihlerine daha hızlı cevap verebilecek bir üretim yapısı oluşturma ihtiyacı fordist üretim krizini post-fordist üretim biçimine dönüştürmüştür. Bu çalışmada küreselleşmenin fordist-kitlesel üretim tarzına etkisi derinlemesine analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Fordist Üretim, Post-Fordist Üretim

* Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, umutyertum@gmail.com

Globalization Effects On Fordist-Mass Production

ABSTRACT

The vast developments in both information and communication technologies have affected the societies' social and economic structures. Until 1970's the mass production was the most prominent type of production. Developments in technologies led rapid changes in product demands. Uniform, fast and mass productions were the main characteristics of fordist production. On the other hand, the globalization has let to rapid changes in product demand which fordism could not meet the expectations. These issues transformed the fordist production to post-fordist production. Globalization's effects on fordist mass production is the main subject in this study and will be analyzed

Keywords: Globalization, Fordist Production, Post-Fordist Production

Giriş

Küreselleşme kavram olarak son dönemlerde adı sıkça zikredilen hakkında çok farklı yargılara varılan kavramların başında gelmektedir. Teknolojik gelişmelerin de büyük katkısı sonucunda, insanların yeryüzünde olup bitenlerden giderek daha çok haberdar olmaları, birbirlerini aynı ölçüde deneyimlerinde ve eylemlerinde etkilemeleri, bunları paylaşmaları ve yaymaları sonucunda ortaya çıkan sürecin sürekli olarak incelenmesi gerekir. Çünkü küreselleşme kavramı yeni bir kavram olmasına, hakkında çok fazla şey yazılmasına rağmen halen devam eden bir süreçtir. Hirst ve Thompson'un Küreselleşmenin ekonomik boyutu üzerine yaptıkları çalışmalarında, bugünkü dünya ekonomisinin birinci dünya savaşı öncesindeki ekonomiden pek de farklı olmadığını belirtmeleri küreselleşme

sürecinin tam olarak ne zaman başladığını söylemenin zorluğuna işaret etmektedir.¹

Küreselleşmenin; uluslararası ticaret ve uluslararası ticarete açık olmak, sermaye hareketliliği, çokuluslu şirketler, üretimin değişen yapısı, teknolojik üretime katılabilme ve endüstri ilişkilerinde dönüşüm, yeni istihdam biçimleri vb. olan unsurları üzerinde genel olarak mutabakat sağlansa da bu unsurların hizmet ettikleri amaçların bu iki farklı grup arasında farklılık gösterdiğini söylemek doğru olur². Bu görüşler de kapitalizmin küreselleşmeyi kullanarak ulusu (ve onun temsil ettiği değerleri), sosyal boyutu ve emeği ezip geçtiği görüşü ile, küreselleşen liberalizmin yeni fırsatları ve gelişmeyi beraberinde getirdiği görüşü desteklemektedir³.

İnsanlık tarihi içinde değişimin en radikal ve keskin olduğu 18. yy 'da damgasını vuran en önemli olay hiç tartışmasız bir şekilde 'Endüstri Devrimi'dir. Rönesans ile başlayan süreç Fransız devrimi ile birlikte nihayet Endüstri Devriminin yapılması olarak devam etmiştir. 18. yy'ın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlayan teknolojik gelişmeler devrin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarında köklü değişmelere yol açmıştır. Fransız İnsan ve Yurttaşlık Bildirisi'ndeki özgürlük, eşitlik ilkelerinin etkisiyle; devlet müdahalesinden uzak, bireyci ve serbest rekabete dayalı bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur⁴.

20. yüzyılın başlarında Henry Ford'un başlattığı ve onun adını alan Fordizm kitle üretim tarzı endüstri ilişkileri alanında yeni boyutların

¹ Erdoğan Gavcar, "Küreselleşme ve Yöneticilere Göre Küreselleşme Olgusu", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı:15, 2005, s: 79.

² Zeki Parlak, "Küreselleşme ve Çalışma Standartları", Bilgi Dergisi, s: 9, 2004, s: 44-45

³ Oğul Zenginönül, "Nedir Bu Küreselleşme", Eskişehir Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Bahar 2005, Sayı:1, s:86.

⁴ Mehmet Kurt, "Endüstri ilişkileri Çerçevesinde Çokuluslu Şirketler, Sendikal Faaliyetler ve Küreselleşme", Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s:4

açılmasına neden olmuştur. Kısaca; üretimde iş bölümünün çok önemli olduğu kayar bant sistemi kullanılarak aynı ürünün kitlesel olarak üretilmesi olarak tanımlanan sistem üretimi o kadar çok arttırmıştır ki, üretimde çalışan fabrika işçileri dahi ürettikleri aracı satın alabilmişlerdi. 1960'lı yıllarda fordizm tüketici tercihlerine hızlı ve verimli bir şekilde cevap veremediği için krize girmiştir⁵.

Bu amaçla yapılan çalışmanın ilk bölümünde küreselleşmenin tanımını, kapsamı, tarihi ve nedenleri üzerinden yola çıkılarak herkes tarafından kabul edilmese de birçok ortak özelliğe sahip bir tanıma ulaşılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise; endüstri ilişkilerinin tanımı, kapsamı ve tarihi hakkında ortaya konulan görüşlerin ortak özellikleri etrafında genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise; küreselleşme bağlamında endüstri ilişkileri 19. Yüzyıldan itibaren görülen işçi ve sermaye hareketliliği göz önüne alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

KÜRESELLEŞMENİN FORDİST-KİTLESEL ÜRETİM TARZINA ETKİSİ

1.KÜRESELLEŞME KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Küreselleşmeye çok farklı bakış açılarının mevcut olması onun tanımlanması esnasında da kendini göstermektedir. Kişilerin bakış açıları, dünya görüşleri ya da ideolojileri ortak bir tanımın oluşturulması karşısındaki en büyük engel olarak durmaktadır⁶.

⁵ Hüseyin Akyıldız, “Temel Dinamikleri ve Çelişkileriyle Üretim ve Bölüşüm Süreci”, TÜHİS- İŞ HUKUKU VE İKTİSAT DERGİSİ, Cilt: 19, Sayı: 4, 27-44, 2005, s: 40

⁶ Hacı Murat Aktaş, “Küreselleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketlerin Rolü: Soğuk Savaş Sonrası Dönem”, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s: 5

Antony Giddens, küreselleşmenin, nasıl anlaşılacağı, yeni bir kavram olup olmadığı ve yol açacağı sonuçların neler olabileceği gibi pek çok yönüyle sorgulanan bir kavram olduğunu belirtiyor. Bazıları küreselleşmenin tamamen bir mit olduğunu ya da çoğunlukla uzun süreli yönelimlerin bir devamı olduğunu ileri sürüyor. Bu bakış açısı, sosyal demokrasiyi koruma ve geliştirme arzusundaki görüşlere cazip geliyor. Diğer kutupta ise, küreselleşmenin sadece gerçek değil, aynı zamanda son derece yaygınlık kazandığını söyleyen görüşler bulunuyor⁷.

Yalnızca ülkelerin ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkları anlamına gelmeyen küreselleşme, aynı zamanda mekân algısında da farklılaşmaya neden olmuştur. Küreselleşme başka bir ifadeyle çok uzakta meydana gelen bir olayın önceki dönemlerle kıyaslanmayacak bir biçimde bizi de doğrudan etkilediği bir süreci ifade ediyor. İletişim devrimi ve bilgi teknolojisinin yaygınlaşması küreselleşme süreçleriyle yakından bağlantılı bu durum ekonomik alanda dahi böyle gözlemlenmektedir⁸.

En yoksul bölgeleri de kapsamı içine alan ve anında gerçekleşen elektronik iletişim, yerel kurumları gündelik yaşamı sarsıyor. Artık ulus-devlet “hayali” bir olgu konumuna gelmekte, yönetimler de varlıklarını yitirmekte gibi bir yanılgıya kapılmak yanlış olmakla birlikte, ulus-devlet yapısının da değişim içerisinde olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Keynesçi ekonomi yönetiminin temelini oluşturan ve ulus-devletlerin eskiden sahip oldukları bazı güçler etkinliklerini yitirdiler. Giddens’a göre devlet bunu geri kazanmak için kamusal alanda daha etkin olmalıdır ve bunu gerçekleştirebilmek için, daha şeffaf bir yapıya bürünmelidir. Kapalı kapılar ardında yapılan antlaşmalar ve ayrıcalıklar ulus-devletin gücünü kırmayı

⁷ Zengingönül, a.g.e., s.87.

⁸ Jagdish Bhagwati, In Defence of Globalisation, Oxford University Press, 2004, s:

sürdürmektedir⁹. Küreselleşme bu bağlamda ulus-devletten ayrılıyor. Bununla birlikte, küreselleşme yeni talepler ve aynı zamanda kimliklerin üretilmesi için yeni fırsatlar yaratmak suretiyle etkisini gösteriyor. Birleşik Krallık'taki İskoç ulusalcılığının yakın zamanlarda ortaya çıkan ani yükselişi istisnai bir örnek olarak düşünülmemelidir¹⁰.

⁹ Ezgi Emeç Tanrıverdi, "Giddens ve Küresel Demokrasi", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 2009, Cilt:6, Sayı: 1, s:866.

¹⁰ Zengingönül, a.g.e., s:86

1.1. Küreselleşme Kavramının Tarihçesi

Küreselleşmenin başından beri bir süreç olarak ifade edilmesi başladığı tarih hakkında yargıya varmanın neredeyse imkânsızlaşmasına neden olmaktadır. Küresel(global) sözcüğünün kimi kaynaklara göre 400 yılı aşkın bir tarihi olmasına karşın 1960'larda kullanılmaya 1980'li yıllarda ise daha popüler bir kavram olmuştur Bununla birlikte; küreselleşme kavramı olarak ilk kez Marshall McLuhan'ın Kominikasyonda Patlamalar adlı kitabında "Global Köy", olarak literatürdeki yerini almıştır¹¹.

1.2. Küreselleşme Yaklaşımları

Küreselleşmeyi; aşırı küreselleşmeciler, küreselleşme karşıtları ve dönüşümcüler olarak üç grupta inceleyebiliriz. Aşırı küreselleşmeciler; Endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus-devlet'in küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirdiğini ve artık küresel piyasa denen mekanizmanın politikanın yerini aldığını başka bir ifade ile piyasaların devletlerden daha güçlü olduğunu iddia ediyorlar¹².

Küreselleşme karşıtları ise; yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını geçmiş dönemlerde de önemli derecede para ve mal hareketlerinin olduğunu söyleyen ve yaşanan sürecin aşırı küreselleşmeciler tarafından abartıldığını düşüncelerini yanı sıra 19. Yy'da insanların pasaport bile kullanmadıklarını iddia eden "Küreselleşme Karşıtları" yaşanan sürecin 100 yıl öncesine benzer bir süreçten başka bir şey olmadığını söylüyorlar. Diğer taraftan dönüşümcüler; modern toplumları ve dünya düzenini yeniden

¹¹ Aktaş, a.g.e, s: 5-6

¹² Zeki Parlak, Süleyman Özdemir, "Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik", Sosyal Siyaset Konferansları, s:60, 2011.

şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasal gücün küreselleşme olduğunu iddia ediyorlar¹³

1.3. Küreselleşmeyi etkileyen faktörler

1980’li yıllardan sonra çok hızlı bir büyüme ivmesi yakalayan şirketler, elektronik eşyalar, otomobil, bilgisayar, saat, tıbbi malzeme, uzman ekipmanı ve benzeri ürünler üreten farklı bölgelerdeki şirketlerle kıyasıya bir rekabete girmesi küreselleşme sürecini etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Bunun dışında; ülkeler ve bölgeler arasındaki talep özelliklerinin benzeşmesi, ar-ge maliyetlerindeki artış, artan ölçek ekonomisi ve maliyet baskısı, uluslararası ilişkilerin artması, yeni dağıtım kanallarının ortaya çıkması, taşıma, iletişim ve depolama maliyetlerindeki azalma gibi faktörler de küreselleşme sürecinde etkili olmuştur¹⁴.

1.4. Sosyal Medya Bağlamında Küreselleşme

20. yüzyılın sonlarına doğru bilgisayar teknolojisinin de gelişmesi ile birlikte hayatımıza giren kavramlardan bir diğeri de İnternet olmuştur. 1960’lı yıllarda ABD’de askeri amaçla yapılan bir projenin sonucu olan ve ilk zamanlar pahalı olmasından dolayı belirli çevrelerin sahip olduğu internet, teknolojinin de gelişmesi ile birlikte lüks bir araç olmaktan hızla uzaklaşmakta ve hayatın vazgeçilemez bir parçası olmaya başlamıştır¹⁵. Bu yaygınlaşma da beraberinde sanal diye tabir edilen başka bir alemin oluşmasına neden olmaktadır. Dünyanın bir ucunda meydana gelen bir olay diğeri bir ucuna çok çabuk bir şekilde ulaşmakta ve etkilemektedir. Bunun

¹³ Ahmet Polatlı, Küreselleşme; “Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”, (Çevrimiçi), <http://www.makaleler.com/bilim-makaleleri/kuresellesme-kavram-gelisim-ve-yaklasimlar.htm>, 09.04.2012

¹⁴ Kurt, a.g.e., s:41

¹⁵ İpek Altınbaşak, “İnternet Reklamcılığı ve İnternet Reklamı Ölçümlenmesi Üzerine Bir Uygulama”, Ege Akademik Bakış, 2009, s: 465

sonucu olarak da yerellikten küresel dediğimiz dünyaya giriş yapmış bulunmaktayız.

Tunus'taki üniversite mezunu bir seyyar satıcının ülkesindeki insan hakları ihlallerini, işsizliği, kamu sektöründeki yolsuzluğu vb. olumsuz eylemleri protesto etmek amacıyla kendisini yakması sonucu başlayan halk hareketleri sonucunda Tunus liderinin ülkeden kaçması, bunun devamında ilk önce Mısır daha sonra Libya ve oradan da Arap Yarımadası'nda başlayan halk ayaklanmalarının Kuzey Afrika ve Orta Doğuda çığ gibi büyüyen kitlesel protestolara dönüşmesi. Bir ülkedeki seyyar satıcının kendini yakarak öldürmesinin koca bir coğrafyada bu kadar etkili olmasını açıklayabileceğimiz tek kavram olarak yine küreselleşme karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Mısır eski lideri Hüsnü Mübarek'in yönetimi geçici olarak askeri konseye devretmesinden sonra ortaya çıktı ki; küresel dünyanın son ürünleri olan Facebook ve Twitter Arap baharı olarak nitelendirilen hareketlerin oluşmasında başrolü oynamıştır¹⁶. Mısır halkı internet üzerinden örgütlenmiştir. Libya'da Nato müdahalesinin bir an önce gerçekleşmesini isteyen halk Kaddafi'nin zalimliğini ülke dışındaki güçlere gösterebilmek için cep telefonundan çektiği video-fotoğrafları yine Facebook aracılığıyla Dünya kamuoyunu duyurmuştur. Başka bir ifade ile küreselleşme politik ve ekonomik etkilerin birleşiminden doğan bir dizi karmaşık süreçlerden oluşmaktadır.

¹⁶ Sosyal Meydanın Arap Baharındaki Rolü Bilimsel Olarak Kanıtlandı, (Çevrimiçi), <http://www.e-siber.com/sosyal-medya/sosyal-medyanin-arap-baharindaki-rolu-bilimsel-olarak-kanitlandi/>, 31.03.2012.

2. ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİNİN TANIMI, TARAFLARI, KAPSAMI

Endüstri ilişkilerinin bir sistem olduğu ilk kez John Dunlop tarafından ifade edilmiş ve onun tarafından uygulanmıştır. Dunlop endüstri ilişkilerinin; çalışanlar ve örgütleri, yöneticiler ve örgütleri, işyeri ve çalışma topluluğu ile ilgili hükümet teşkilatından oluşan üç aktörden meydana geldiğini belirtir. Ve bu aktörler; teknoloji, piyasa ve bütçe kısıtları toplumsal güç ilişkileri ve aktörlere sağlanan statüden etkilenmektedir. Bu sistemi ayakta tutan ise; endüstri ilişkileri sisteminin ortaya çıkardığı ideoloji veya ortak paylaşılan düşünce ve inanışlar ile aktörlerin düşünceleridir¹⁷.

Genel anlamda; Üretime konu olan her yerde ortaya çıkan, sosyo-ekonomik çevreye bağlı olarak değişebilen, ücretli çalışanlar ile işverenler arasında yürütülen ve merkezinde ücret pazarlığı olan kurumsallaşmış ilişkiler bütünüdür. Burada “endüstri sektöründeki” işçi- işveren ilişkilerinin ve genel çalışma koşullarının belirlenmesi, düzenlenmesi ve daha iyiye yönlendirilmesi amaçlanırken, daha da “kurumsal” nitelikteki ilişkiler kastedilmektedir. Kurumsal ilişkinin anlamı da en azından çalışan tarafın örgütlenmiş olması veya kendisi adına hareket edecek bir kuruma (sendika) sahip (üye) olmasıdır. Bu yaklaşım, literatürde endüstri ilişkilerinin dar anlamı olarak yerini almıştır. Yani sadece endüstri sektöründeki kurumlaşmış işçi-işveren ilişkileri endüstri ilişkilerini dar anlamdaki tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk zamanlarda endüstri ilişkileri yalnızca endüstri sektörünü konu alsada günümüzde gelişen yapısıyla çalışma

¹⁷ Umut Omay, “Endüstri ilişkileri Sisteminin Özü olarak Parsons’un Sosyal sistem ve Sosyal Eylem Teorileri”, 11. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi, 2009, s: 272

hayatının tüm sektörlerini ve tüm çalışma ilişkilerini içinde barındıracak şekilde geniş anlamda da kullanılmaktadır¹⁸.

Başka bir ifade ile endüstri ilişkileri sadece endüstri sektöründe değil, “tüm sektörlerde” çalışan ücretlilerin istihdam ilişkilerinden doğan her türlü “bireysel” ve “kolektif” ilişki ve bu ilişki çerçevesinde oluşan çalışma koşullarını inceleyen bir alan olarak geniş anlamda da kullanılmaktadır. Geniş anlamdaki endüstri ilişkileri deyimi, ücretlilerin istihdam ilişkilerinden doğan çalışma hayatının hemen her konusunu ele aldığından “çalışma ilişkileri” veya “istihdam ilişkileri” yerine de kullanılmaktadır¹⁹.

Endüstri ilişkileri kurumsallaşmış ilişkileri ifade ederken belli başlı ilkeleri göz önüne alır. İdari, teknik, hukuki ve ekonomik olarak dörde ayrılan ‘bağımlılık’ ilkesi, tarafların örgütlenmesi, toplu pazarlığın kurumsal nitelik alması tarafların anlaşmazlık durumunda çözüme yönelik barışı ve çatışmacı süreçlerin kurumsal yapıda oluşması gibi 3 farklı boyutu olan ‘kurumsallaşma’ ilkesi, kapitalist sistemde ekonomiye müdahale olmayacağından işveren çıkarları konusunda daha güçlü olacaktır tezine dayanan ‘çıkartların temsili’ ilkesi ve son olarak, ekonomik değer yaratan süreci ifade eden endüstri ilişkileri ekonomik yapıdan etkilenir ve bu da işçi-işveren ilişkisini etkiler yani kriz dönemlerinde yaşanan yeniliklerde doğrudan ekonomik anlamda etki yaratır varsayımına dayanan ‘ekonomik ilişki’ ilkesi²⁰.

¹⁸ Naci Önsal, “Endüstri ilişkileri Notları”, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 2010, s: 19

¹⁹Endüstriİlişkileri,(Çevrimiçi),http://tr.wikipedia.org/wiki/End%C3%BCstri_ili%C5%9Fkileri, 05.04.2012

²⁰ Aşkın Keser, Çalışma İlişkileri, (Çevrimiçi), www.isguc.org/ders/uses/iky12.ppt, 07.04.2012

2.1. Endüstri İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Endüstri ilişkilerini incelerken ilk önce yapılması gereken şey, üretim sistemini dolayısıyla işçi, işveren ve üretime konu olan işin anlaşılması gerekmektedir. ABD'yi ele alacak olursak; 1850 ve 1860'lı yıllarda fabrika sisteminin yaygınlaşması ile birlikte kırsal kesimden kadın ve çocuklar ile İrlanda'dan, Almanya'dan, İngiltere'den ve diğer ülkelere göçmenler çalışma yaşamına girmişlerdir. Bu erken fabrika sistemi işçileri sendikalaştırmamıştır²¹. Bunun ücretlerinin Amerika'da tarımdan elde edilen gelirlerden ve Avrupa'daki işçi ücretlerinden daha yüksek olması ile ilgili olduğu düşünülebilir. Ayrıca daha yüksek diğer işlere geçebilme ve sosyal hareketlilik işçiler arasında dayanışmanın gelişimini engellemiş ve buda sendikaların gelişimini etkilemiştir. 1900'lü yıllarda ulaşım sisteminin gelişimi ile ulusal büyük bir piyasanın oluşmasıyla birlikte büyük şirketler Amerikan endüstri yaşamında baskın hale gelmişlerdir. Bu karmaşık, aile şirketinden uzak örgütler çalışanlarının yönetimi için sistematik stratejilere ihtiyaç duydular.

Bilimsel yönetim anlayışının kurucusu Frederick Taylor ve onun endüstri mühendisliği anlayışı yönetim ideolojisi ve pratiği olarak ABD'de etkili olmaya başlamıştır. Taylor, kuramında işi her parçası için bir teknik oluşturarak o parçayı en hızlı yapabilecek yöntemi bulup en uygun şekilde meydana getirecek prensipleri meydana getirmeye çalışmıştır²². İşin ve ücretin bilimsel yöntemlere göre belirlenmesi ile Taylorizm, bu konuların güç dengesine göre pazarlık ile belirlenmesine dayanan sendikacılığında etkisini azaltmıştır. Taylorizmin gelişmesi, işverenlerin işyeri sendikalarını ya

²¹ Şuayip Çalış, "Amerika'da Endüstri İlişkileri" Ders Notları, 2009

²² Serhat Köksal, "Fordizm-Taylorizm", (Çevrimiçi),
www.businessstomorrow.net/iky/.../Fordizm%20ve%20Taylorizm,
06.04.12

da sarı sendikaları sendikaların alternatifi olarak kullanmaları, işveren gruplarınca sendika karşıtı propagandanın yaygınlaşması ve sendikaların aleyhine işleyen hukuki yapı demiryolları ve matbaacılık dışında bir zamanlar çok güçlü olan sendikaların güçsüz bir duruma düşmesine neden olmuştur. Başka bir ifade ile Taylorizm sendikal faaliyetleri kısıtlamaya gittiğinden, daha yüksek dozda işçi direnişleri ile karşılaşmış ve sendikaların güçlenmesini hızlandırmıştır²³. Büyük Bunalım yıllarında Amerikan sendikaları ilk defa büyük ölçüde etkili ve sürekli bir güç olarak ortaya çıktılar. İlk defa yığın üretim yapılan imalat sektöründe büyük ölçekte fabrika işçilerini örgütlemeğe başladılar.

3. KÜRESELLEŞME VE FORDİST ÜRETİM TARZI

ABD’de başlayan ve daha sonra da BA ülkelerine sıçrayan tüketimdeki inanılmaz artış, daha fazla üretimin yapılması sonucunu kaçınılmaz olarak doğurmuştur. Bu sürecin bir sonucu olarak karşımıza çıkan kitlesel üretim tarzı Fordist üretim olarak literatürdeki yerini almıştır. Fordist üretim sisteminde işçi bir anlamda robotlaşmış, nitelikten çok niceliğe önem verilmiştir. Diğer bir ifadeyle, verimlilik düşüncesi nispi olarak geri planda kalmıştır²⁴.

Üretimde esnekliğe yer vermeyen Fordist üretim sistemi, kitlesel üretim ile birlikte işçi sendikalarının büyümesine ve giderek merkezileşmesine neden olmuştur. Bu da doğal olarak, işçi sendikalarının davranışlarının etkilediği bireylerin sayısını giderek arttırmıştır. Yani işçi sendikalarının merkezileşme süreci doğal olarak bu sendikaların önemini de

²³ Hacer Ansal, ‘‘Esnek Üretimde İşçileri ve Sendikalar’’, Birleşik-iş Metal Sendikası, 1999, s:9

²⁴ Hasan Basri Memduhoğlu, ‘‘Post-Fordist Üretim Örgütlenmeleri ve İşgörenler Üzerindeki Etkileri’’, (Çevrimiçi), <http://www.universite-toplum.org/text.php?id=335>, 17.04.2012

artırmıştır. 1970’li yıllarda ekonomik uluslararası ticaret hacminin genişlemesi ve teknolojik gelişmeler sonucunda ‘rekabet’ kavramı ortaya çıkmıştır. Özellikle sanayileşmiş ülkelerde görülen çok ciddi şekilde artmış bir talep daralması kitle üretim sistemine çok büyük bir darbe vurmuştur.

1973’teki Petrol Krizi ise kitle üretim sistemini sekteye uğratarak bir nevi işlemez hale getirmiştir. Krizinde etkisiyle verimlilik ve maliyet konuları tekrardan gündeme gelmiş, bu da işçinin insan olduğunu hatırlatmış ve insan yaratıcılığı yeniden önem kazanmıştır. Bunun sonucu olarak da, ekonomiler için sadece mal ve hizmet üretmek yeterli bir başarı olmaktan çıkmış, hangi maliyet ile üretildiği ve kalitesi ne olduğu önem kazanmıştır²⁵. Kriz, üretim sürecinden kaynaklanan aksaklıkların giderilmesi ve krizin aşılması için üretim teknolojileri yanında üretim sisteminde de değişime neden olmuştur. Post-fordist ya da esnek üretim olarak da adlandırılan yalın üretim ve esnek uzmanlaşma gibi yeni üretim sistemleri geliştirilmiştir. Bunun sonucu olarak da özellikle 1980’lerden sonra birçok firma, bir yandan esnek üretim sistemlerini uygulamaya başlamış, diğer yandan da üretim sürecinde yeni teknolojileri adapte etme yoluna gitmiştir²⁶.

Fordist üretim sisteminin çok katı olması ve değişen koşullara göre başka bir ürün üretme imkânı tanımazken, post-fordist dediğimiz esnek üretim sisteminin özellikle bir üründen başka bir ürün üretimine geçmekteki başarısı ve bunun çok büyük zaman tasarrufu da sağlaması; sürekli değişen tüketici tercihlerine çok kısa sürede cevap vermesine olanak sağlamıştır.

²⁵ Nusret Ekin, ‘Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam’, İTO Yayınları No.1997-43, s:140

²⁶ Halil İbrahim Aydın, ‘Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar’, Kamu-iş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 4, 2004, s:12

Endüstri ilişkilerindeki bu dönüşüm ile birlikte mavi yakalı işçilerin önemi azalmış, sendikalar güç kaybetmeye başlamışlardır. Bunun sonrasında toplu pazarlıklarda çatışmanın yerini uzlaşma almış ve kamu kesimi, işçi ve işveren sendikaları üçlüsü arasında, iş birliği olarak bilinen Neo-Korporatizm kavramının doğmasına yol açmıştır. Sendikacılığın girdiği bu yeni evrede işçiler birey olarak öne çıkmakta ve işletmelerde verimliliği ve karlılığı arttırmaya yönelik politikalara katılarak üretim sürecinde daha etkin bir rol üstlenmektedir²⁷.

3.1. İşçi ve Sermaye Hareketleri Bağlamında Küreselleşme

Küreselleşme bağlamında endüstri ilişkilerini daha önceki bölümlerde incelenmiştir, bununla birlikte endüstri ilişkilerinin önemli parametrelerinden olan işçinin dolayısıyla işçi hareketlerinin de bu çalışmada küreselleşmenin endüstri ilişkileri üzerindeki etkilerini anlamada önemli bir kaynak olacaktır. Bu çalışmada işçi hareketlerinin sanayileşmenin en yoğun olarak yaşandığı sektör olan otomobil endüstrisi üzerinde durulacaktır. Raymond Vernon (1966) tarafından ortaya konan orijinal ürün döngüsü modeline göre, yeni tasarlanan ürünler yüksek-gelir ülkelerinde üretilme eğilimindedir, ancak ürünler kendi ‘yaşam evreleri’ içinde ilerlerken üretim faaliyetleri giderek artan bir biçimde düşük-maliyet(özellikle düşük-gelir) ülkelere doğru yayılır²⁸.

Ürün yaşam evresinin ilk aşaması olan ‘yenilik’ aşamasında, rekabetçi baskılar çok yoğun değildir ve bu nedenle maliyetler görece önemsizdir. Ancak ürünler ‘olgunluk’ ve sonrasında ‘standartlaşma’ evrelerine geçtiğinde, gerçek ve olası rakiplerin sayısında ve maliyetleri düşürmeye

²⁷ Fatma Kocabaş, ‘‘Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm’’, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:10, 2004, s:4

²⁸ Beverly Silver, ‘‘Emeğin Gücü 1870’ten Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme’’ Yordam Kitap, 2009, ç: Aslı Önal, s: 62-70

dönük baskılarda bir artış görülür. Gerçekten de Raymon Vermon'un tam da dediği gibi otomobil kitle üretiminin giderek artan bir biçimde düşük-ücret bölgelerine doğru kayması "ürün döngüsü" teorisinin kanıtı niteliğindedir. Buradan hareketle ilk otomobil endüstrisinin kurulduğu Amerika'ya oradan Batı Avrupa'ya oradan da Brezilya'ya ve son olarak da Güney Kore'ye otomobil endüstrisi işçi hareketlerine biraz daha yakından bakılacaktır.

Amerika ile başlayacak olursak; kitle üretim sisteminin ilk olarak uygulanmaya başlayan ülke olması, onu diğer sanayileşmiş ülkelerden biraz daha öne çıkarmaktadır. Tek tip üretim sisteminin uygulanması ve esnek bir üretim şekline sahip olmaması, sendikaların bireyleri etkilemesine yol açmıştır bunun sonucu olarak da sendikalar merkezileşmiş ve güçlenmiştir. 30 Aralık 1936'da General Motors'un Michigan'da yer alan 1 ve 2 numaralı Fisher Body fabrikaları, işçiler tarafından işgal edildi. 12 Mart 1937'de Amerika'nın en büyük finansal kaynaklara ve sendika-karşıtı ajan ağına sahip General Motors Birleşmiş Otomobil İşçileri sendikasıyla bir anlaşma yapmaya mecbur oldu ve bu Amerika'daki kitle üretim endüstrilerine sendikalaşmayı getirecek olan bir dizi grevin başlangıcı olacaktı. Bu teşebbüsün başarıya ulaşmasında kitle üretiminin karmaşık iş bölümü sayılabilir. Çünkü General Motors'u o anlaşmaya zorlayan üretimde önemli bir pozisyonda olan azınlık bir işçi grubunun oturma eylemleriydi. Bu belki de montaj üretim hattının işçi kontrolünün üzerinde ne kadar zayıf bir etkisinin olduğunu ortaya koyuyordu. Otomobil endüstrisinin kurulduğu ilk yıllarda bile militan işçilerin bir yerde yoğunlaşmasını engellemek mekânsal kararları etkiliyordu. Otomobil endüstrisinin yirminci yüzyılın başlarında Detroit'te yoğunlaşmasının nedenleri arasında Detroit İşverenler Sendikası

tarafından dayatılan ‘sendikasıız işyeri’ kampanyası aracılığıyla bölgenin sendika karşıtı bir çehreye bürünmüş olmasıydı²⁹.

Batı Avrupa ise iki büyük savaş dönemi arasında fordist kitle üretim tekniklerinin otomobil üretiminde yaygınlaştırılması noktasında Amerika'nın bir hayli gerisinde kalmaktaydı. 1920'lerde Avrupa endüstrisi özel-imalat araba üreten küçük firmalar ile karakterize oluyordu. 1930'lardan sonra hükümetlerin desteği ile sermayenin merkezileşmesi iyice hızlansa da Amerika'ya rakip olabilecek düzeyde değildi. Bunun en tipik örneği ise; Amerika'da işçiler ürettikleri arabaları satın alabiliyorken Avrupa'da bunun gerçekleşmesi neredeyse imkânsız bir olguya tekabül etmekteydi. 1930'lu yıllardan sonra Amerika'da militan işçi diye nitelendirilen ve grevleri organize eden azınlık her geçen gün çoğalmaktaydı ve bunun sonucu olarak dünya otomobil endüstrisinin merkezi Batı Avrupa'ya kaymaya başlamaktaydı.³⁰.

Brezilya ise 1968-1974 yılları arasında deyim yerindeyse altın çağını yaşıyordu. 1964 askeri darbesi aşırı derecede baskıcı bir rejim ortaya çıkarmıştı ve bu rejim geçmişin eski sendika hareketlerini ezmek ve her türlü işçi muhalefetini bastırmak konusunda başarıya ulaştı. 1974 yılına gelindiğinde ise Brezilya motorlu taşıt üreten ülkeler arasında ilk onda yer alıyordu. 1969-1974 yılları arasında Brezilya'nın gerçekleştirdiği taşıt üretimi yıllık %20 gibi bir oranda seyrederken, merkez ülkeler petrol krizi ve işçi militanlığı gibi nedenlerle durma noktasına gelmişti. Ve aynı zamanda Brezilya endüstrisi yıllık %4,5 oranında büyüme kaydediyordu³¹.

²⁹ Silver, a.g.e, s: 70-73

³⁰ Silver, a.g.e., s: 73-79

³¹ Silver, a.g.e., s: 79-83

Güney Kore ekonomik mucizesi ise Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkelerde meydana gelen işçi hareketlerinin artık önlemez olduğu dönemlere denk gelmektedir. 1973 yılında Güney Kore hükümetinin otomobil endüstrisini kalkınma için birincil endüstri olarak ilan etmesi ile başlayan bir döneme denk gelir. 1980'li yıllarda ise endüstrideki yerini perçinlerken hızla yükselişe geçmeye başlamıştır. Bu yükseliş de önceki ülkelerde incelediğimiz etkileri içermektedir. 1980'ler Brezilya ve Güney Afrika'da işçi militanlarının sayısının ve etki alanlarının arttığı döneme denk gelmektedir. Özellikle Güney Kore hükümetinin bağımsız sendikaları ve sendikal hareketleri yasaklaması çok uluslu şirketler için dönem itibariyle kaçınılmaz bir fırsattı ve onlarda bu fırsatı kullanmakta tereddüt etmediler³².

Türkiye Cumhuriyeti'nde ise; her ne kadar sanayileşme ekonomi politikalarının temel önceliği olsa da ancak 1950'li yıllardan sonra bu anlamda bir atılım gerçekleştirmiştir. Türkiye Ocak 1980 tarihli kararlar ekonomi politikaları tercihini değiştirmiş ve sanayileşme hedefini ihracata dayalı olarak benimsenmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren ekonomide finans politikalarının tercih edilmiştir. Her ne kadar Cumhuriyetin 100. yılında kişi başına milli gelir 30.000 ABD doları olması hedefi kalsa da; imalat sanayinin istihdam yaratma kapasitesindeki yetersizlik bu hedefin gerçekleşme olasılığını azaltmaktadır. Başka bir ifade ile Türkiye Cumhuriyeti sanayileşme sürecini tamamlayamamıştır³³.

³² Silver, a.g.e., s: 88-91

³³ Özgür Tonus, "Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye'de Dışa Açıklık ve Sanayileşme", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:17, ss:193-214, 2007

SONUÇ

Uluslararası ticaret hacminin artması, uluslararası ilişkilerin önceki dönemlerle kıyaslanmayacak bir şekilde önem kazanması ya da sınırların ortadan kalkması şeklinde tanımlanabilecek bir olgu olan küreselleşmenin tam olarak ne zaman başladığını söylemek güçtür. Buna rağmen bu süreç ile ilgili bir kırılma noktası olduğunu söylemek gerekirse, bunun da ikinci dünya savaşında sonra uluslararası ticaretin standardını belirleyen Dolar'ın standart olarak kabul edilmesini kararlaştıran Bretton Woods anlaşması olduğu söylenebilir. Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansında kabul edilen bu anlaşmaya göre, altına dönüştürülebilen tek para birimi olarak dolar kabul edilmiştir ve diğer ülkelerin para birimleri dolara dönüştürülerek altın cinsinden değeri belirlenmiştir. 1971 yılında bu dönüştürülme politikası terk edilse de küresel bağlamda tek bir para birimine geçilmiş olması ülkeler arası ticaretin ne tür boyutlara geldiğini görmek açısından son derece önemlidir. 20. Yüzyılın başlarında Henry Ford tarafında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlatılan kitle üretimi endüstri alanında çok büyük bir devrimdi ve sistem üretimi o kadar çok arttırmıştı ki, fabrika çalışanları da ürettikleri araçlardan satın alabiliyordu. Aynı dönemde Avrupa'da araç alabilmek sıradan bir işçi için imkânsızdı. Teknolojinin gelişmesi, buna bağlı olarak kitle iletişim araçlarının sınır tanımaz erişim imkânlarını sunması sermayelerin de bir o kadar dolaşmasına imkan sağlamıştır. Bunu sonucu olarak da sermayedarlar karlılığı esas alarak dünyanın çok uzak bir köşesinde dahi üretimlerine devam edebilmektedir. Amerika ile başlayan sırasıyla Avrupa, Brezilya, Güney Afrika, Güney Kore ve son olarak da Çin'e taşınan üretim tesisleri küreselleşen dünyada sınır algılarını ortadan kaldırmaktadır. Ve başında da söylediğim gibi küreselleşme bir süreci ifade ediyor. Bugün Çin'de olan üretim tesislerinin önümüzdeki yıllarda üretim

maliyetleri daha düşük olan Vietnam, Meksika gibi ülkelere geçmesi o ülkelerden de başka yerlere geçmesi bu sürecin hangi aşamasında olduğumuzu bilmemizi imkansız hale getirmektedir. Küreselleşmenin günümüzdeki evresinin öncekilerinde ayırın temel fark ise; önceleri gelişmiş ülkelerin sermayedarları sadece maliyetlere bakarak üretim sahalarını değiştiriyorlardı, bugün ise Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin sermayedarları üretim sahalarına hakim olmaklar birlikte teknolojinin kendisini de satın almaya başladılar. Bunun ne tür sonuçlar doğuracağını bugünden kestirebilmek ise neredeyse imkânsızlaşmaktadır.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, Hacı Murat, “Küreselleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketlerin Rolü: Soğuk Savaş Sonrası Dönem”, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s: 5

AKYILDIZ, Hüseyin, “Temel Dinamikleri ve Çelişkileriyle Üretim ve Bölüşüm Süreci”, TÜHİS- İŞ HUKUKU VE İKTİSAT DERGİSİ, Cilt: 19, Sayı: 4, 27-44, 2005, s: 40

ALTINBAŞAK, İpek, “İnternet Reklamcılığı ve İnternet Reklamı Ölçümlenmesi Üzerine Bir Uygulama”, Ege Akademik Bakış, 2009, s: 465

ANSAL, Hacer, “Esnek Üretimde İşçileri ve Sendikalar”, Birleşik-iş Metal Sendikası, 1999, s:9

AYDINLI, Halil İbrahim, “Sosyo Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar”, Kamu-iş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 4, 2004, s:12

BHAGWATI, Jagdish, In Defence of Globalisation, Oxford University Press, 2004

ÇALIŞ, Şuayip, “Amerika’da Endüstri İlişkileri” Ders Notları, 2009

EKİN, Nusret, “Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam”, İTO Yayınları No.1997-43, s:140

GAVCAR, Erdoğan, “Küreselleşme ve Yöneticilere Göre Küreselleşme Olgusu”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı:15, 2005, s: 79.

KESER, Aşkın, Çalışma İlişkileri, (Çevrimiçi), www.isguc.org/ders/uses/iky12.ppt, 07.04.2012

KOCABAŞ, Fatma, “Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:10, 2004, s:4

KÖKSAL, Serhat, “Fordizm-Taylorizm”, (Çevrimiçi), www.business tomorrow.net/iky/.../Fordizm%20ve%20Taylorizm, 06.04.12

KURT, Mehmet, “Endüstri ilişkileri Çerçevesinde Çokuluslu Şirketler, Sendikal Faaliyetler ve Küreselleşme”, Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s:4

MEMDUHOĞLU, Hasan Basri, ‘Post-Fordist Üretim Örgütlenmeleri ve İşgörenler Üzerindeki Etkileri’, (Çevrimiçi), <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=335>, 17.04.2012

OMAY, Umut, ‘Endüstri ilişkileri Sisteminin Özünü olarak Parsons’un Sosyal sistem ve Sosyal Eylem Teorileri’, 11. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi, 2009, s: 272

ÖNSAL, Naci, “Endüstri ilişkileri Notları”, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 2010, s: 19

PARLAK, Zeki ve ÖZDEMİR, Süleyman “Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik”, Sosyal Siyaset Konferansları, s:60, 2011.

PARLAK, Zeki “Küreselleşme ve Çalışma Standartları”, Bilgi Dergisi, s: 9, 2004, s: 44-45

POLATLI, Ahmet, Küreselleşme; “Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”, (Çevrimiçi), <http://www.makaleler.com/bilim-makaleleri/kuresellesme-kavram-gelisim-ve-yaklasimler.htm>, 09.04.2012

SILVER, Beverly, “Emeğin Gücü 1870’ten Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme” Yordam Kitap, 2009, ç : Aslı Önal, s: 62-91

TANRIVERDİ, Ezgi Emeç, “Giddens ve Küresel Demokrasi”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 2009, Cilt:6, Sayı: 1, s:866.

ZENGİNGÖNÜL, Oğul, “Nedir Bu Küreselleşme”, Eskişehir Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Bahar 2005, Sayı:1, s:86.

Endüstri İlişkileri, (Çevrimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/End%C3%BCstri_ili%C5%9Fkileri, 05.01.2016.

Sosyal Meydanın Arap Baharındaki Rolü Bilimsel Olarak Kanıtlandı , (Çevrimiçi), <http://www.e-siber.com/sosyal-medya/sosyal-medyanin-arap-baharindaki-rolu-bilimsel-olarak-kanitlandi/>, 05.01.2016.